

ARKEOLOGI I NORR 16

ARKEOLOGI I NORR 16

2017

Förord

Återigen kommer en hel del nyheter med ett flertal nya analyser som vrider och vänder på äldre synsätt och material. Det gäller inte minst *Frida Palmbo* som presenterar analyser från sju undersökta anläggningar på Öberget i Nederluleå. De tillhör den mycket svärfångade fornlämningstypen ”grop i klapper” och ligger 50-70 m ö.h. En stor majoritet av dem finns i det norrbottniska kustnära området. Tidigare forskning har inte ägnat särskilt mycket tid åt dessa, då man slentrianmässigt antagit att de varit förrådsgropar för säl eller fisk. Men vid en räddningsundersökning gavs Norrbottens Museum möjlighet att undersöka sju anläggningar. Lämpligt material för datering påträffades ej, men andra analyser kunde göras som visar närvaro av betulin (björknäver) samt fett från landlevande däggdjur i de flesta gropar. Andra gropar innehöll också ämnen som tyder på rök, varför en rimlig tolkning blir att man rökt ett landlevande djur, lindat in en ”stek” i näver samt grävt ned det i ett klapperstensfält för förvaring och kommande behov. Naturligtvis kan andra förnödenheter, t. ex. torkat kött också ha förvarats på liknande sätt. Groparna ligger på det relativt branta Öberget som utgjort en skärgårdsö i flera tusen år varit en ö och ända in på 1400-talet. Detta gör dem svåra att strandlinjedatera. Människorna som brukat förråden har behövt proviant när man under perioder kanske ägnat sig åt fiske och säljakt, eller som författaren föreslår; förvarat bytet av fågelfånget i väntan på hemtransport.

Tröndelagsområdet är mycket speciellt genom sitt mångfacetterade fornlämningsbestånd under i stort sett hela förhistorien. Inte minst gäller det hållbilderna av vilka det inte bara finns många och stora lokaler, de finns också under lång tid - från jakt- och fångstraditionens mesolitiska och neolitiska figurer till jordbruksbefolkningens bilder från bronsålder och äldsta järnålder. Om vi jämför det med Bottenhavssidan av Skandinavien är skillnaden stor. Där återfinns endast den neolitiska jakt- och fångstraditionens bilder. Än så länge måste tilläggas, med tanke på de sensationella nya fynd som presenterades i *Arkeologi i Norr 15* med stolpbyggda bronsåldershus vid Umeälvens mynning. Det finns med allra största sannolikhet liknande bebyggelse också i Mellannorrlands kustland med tillhörande bronsåldersristningar. Här får vi dock lita till den kommande generationen arkeologer. *Kalle Sognnes*

tar utgångspunkt i de stora Hammer- och Evenhus-lokalerna belägna i inre Tröndelag. Två berömda hållristningslokaler med figurer från jakt- och fångsttraditionen, men även med så kallade jordbruksristningar. Det överlägset vanligaste motivet på jakt- och fångsttraditionens paneler är älgen, men i det inre av Tröndelag förekommer relativt ofta även val, marin sjöfågel och skepp. Författaren diskuterar lokalernas skillnader utifrån dels kronologiska aspekter där paneler dominerade av älgar är äldre och de med båtar möjligen är yngre och dels utifrån sociala aspekter omfattande olika klaner med skilda ”totembilder”, etc. Eftersom de berörda lokalerna, liksom andra i Tröndelag, uppvisar såväl jakt- och fångstbilder som jordbruksbilder, diskuteras också den svåra frågan om dessa traditioners samspel.

Joakim Wehlin vidgar vårt bronsålderspersion genom att presentera och diskutera nygjorda ¹⁴C-dateringar från främst Dalarna, men också några från Hälsingland. I hans undersökningsområde, liksom på många andra nordliga håll är bronsåldersboplatser en ”bristvara”, men ett par i Borlängetrakten är kan dateras till äldre bronsålder. Notabelt är att av de tre daterade rösen med brända ben hamnar två i yngre bronsålder och ett i romartid. Tre så kallade fångstmarksgravar från Dalarna har daterats till romartid och samstämmer väl med tidigare kända dateringar från Norrlands södra inland. Författaren kopplar samman bronsåldersrösen med jordbruket, samtidigt som det inom undersökningsområdet finns jakt- och fångstgrupper. Den yngre bronsåldern i Dalarna framstår som en intressant period med ett flertal till stora delar komplexa och outredda samspel.

Per H. Ramqvist behandlar ett snarlikt tema som Wehlin, dvs vilka nya frågeställningar som väcks när man får nya dateringar av ett tidigare svårdaterbart material. I hans fall gäller dateringarna framför allt några kuströsen i Ångermanland och Västerbotten. Det ges också en bakgrund genom att flera relativt nyligen undersökta stenålders- och bronsåldersgravar presenteras. De äldre rödockragravarna är alltid diskreta och står i bjärt kontrast till de många gånger monumentala kuströsen som vanemässigt kallas bronsåldersrösen. Författaren framlägger en hypotes om att de första rösen anläggs redan i samband med att de äldsta jordbruksinslagen dyker upp längs kusten, dvs under senneolitisk tid. Nya dateringar visar också att brandgravskicket uppträder mycket tidigt i rösen, redan under bronsålderns period

I-II. Få dateringar föreligger ännu, men de visar dock att den ”gamla sanningen” måste revideras, dvs att manslånga kistor tillhör äldre och kremeringarna yngre bronsålder. Möjligen ska hela skeendet förskjuts ”ett hack” bakåt i tiden, så att manslånga kistor dominerar i rösen under senneolitikum; att äldre bronsåldern har både brandgravar och skelettgravar och att den yngre bronsålderns rösen och stensättningar domineras av brandgravar. Det rimmar bättre med den magra empirin.

Riksintressområdet Kvissle-Nolby i Medelpad är arkeologiskt och från en kulturmiljösynpunkt en riktig pärla. Platsen bjuder besökare på det mesta från hela järnåldern och medeltiden. Många decenniers ibland heta diskussioner har förts om var en ny E4 söderut från Sundsvall skulle dras. Beslutet blev slutligen att lägga den i västra kanten av riksintresseområdet för att undvika största delen av fornlämningsmiljön. Av flera horribla förslag var detta hyfsat godtagbart. En av de arkeologiska undersökningarna i samband med nybyggnationen ägde rum i den så kallade ”Kaptensdalen” som *Ola George* vid Länsmuseet Västernorrland presenterar i sin artikel. För första gången i en mellannorrländsk järnåldersmiljö framkom något som man måste tolka som en offerplats/kultplats i anslutning till en våtmark. I den gamla våtmarken påträffades en rad föremål som normalt inte förekommer på till exempel boplatser. Här fanns hela åtta järnyxor, bronsmycken och bålplatser i och vid våtmarken. Det fanns förvisso också föremål och anläggningar som är mer normala på boplatser såsom brynen, bränd lera, skörbränd sten, hårdar och något stolphål. De flesta säkert daterade föremålen hamnar i yngre järnålder, medan de flesta ¹⁴C-daterade anläggningar hamnar i romartid och i viss mån folkvandringstid. I Sydskanadinavien förekommer offer i våtmarker under främst romartid och folkvandringstid. De flesta av dessa är dock offerade krigsbyten, där förlorarnas materiel deponerats och inaktiverats efter lokala och regionala strider. Intressant i Kaptensdalen är dock att offer fortsatt ända in i vikingatiden. Jag ber läsaren särskilt observera omslagsbilden och figur 15 i Georges artikel. Om bronsornamentet vrids ett kvarts varv medurs, blir det då inte en parafra på Tyr och Fenrisulven som gestaltats på brakteaten från Trollhättan?

I volymens sista artikel presenterar *Lars Liedgren & Per H. Ramqvist* resultatet av delundersökningarna på två medeltida intilliggande gårdar i Böle i Löfvånger. Den ena undersökningen ingår i forskningsprogram-

met "Recalling the past" som drivs av Silvermuseet i Arjeplog. Delar av gårds lämningen kallad "Brattå kern" har undersökts tidigare och vid besök av den påträffade författarna den andra gårds lämningen. De båda gårdarna kan dateras till 1200-1500-talet och förutom röjningsrösen, källargropar, mm, har två respektive tre grunder för boningshus har karterats på båda lokalerna. Hustyperna går helt tillbaka på kända typer som i N Ångermanland börjar byggas under den yngre järnåldern. Jordbruksmarken ligger alldeles intill respektive gård. Jorden i Brattå kern är mycket mörk och välblandad, men saknade spår av årder eller plog och har troligen varit spadbrukad. Förutom det klassiska lantbruket har man kompletterat med jakt på säl och småvilt. Och naturligtvis fiske, men som vanligt gäcker oss nästan alltid fiskbenen trots finmaskig vattensällning. Det måste helt enkelt förklaras med att fiskrenset återanvändes i t. ex. gröpe till grisarna, e. dyl. Ett återkommande fenomen är att vi finner hemslaget tegel nära botten av spisarna. Så även i Böle liksom tidigare konstaterats vid undersökningarna på Arnäsbacken norr om Örnsköldsvik. Jämfört med andra undersökta medeltida gårdar mellan Örnsköldsvik och Skellefteå (Arnäsbacken, Ön och Björnsbyn) urskiljer sig Böle genom sin ringa mängd av "importföremål". Båda gårdarna i Böle synes ha en utpräglat agrar karaktär. Hur och varför, får vi återkomma till!

Hoppas du får en trevlig stund med *Arkeologi i Norr 16* och tror att artiklarna väcker en del nya frågor!

Per H. Ramqvist